

Apollo in Brasserie Lipp behelst, al met al, een bescheiden bijdrage tot de studie van Hermans' werk. Slechts de artikelen van Kusters, Haasse en Smulders, in deze volgorde, verdienen vermelding. In het licht van de naar hagiografie rieken de titel is dit niet al te veel.

G.F.H. Raat

Vertelduivels : handboek verhaalanalyse / Luc Herman en Bart Vervaeck.
Nijmegen : Vantilt, Brussel : VUBPress ; 2001 . –183 p. (Tekst en tijd ; 7)
ISBN Nederland: 9075697554, ISBN België: 9054872942 Prijs: € 18,11

Luc Herman en Bart Vervaeck schreven een nieuwe inleiding tot de narratologie: zowel de 'klassieke' als de 'postklassieke'. Met dat laatste bedoelen de auteurs alle benaderingen die na en naast de grote werken van klassieke narratologen als Propp, Rimmon-Kenan, Greimas, Genette, Bal, Bremond, Todorov en Barthes tot stand zijn gekomen: lezersgerichte benaderingen, ideologiekritische werkwijzen, poststructuralistische benaderingen, deconstructivistische leeswijzen, feministische narratologie en cybernarratologie. Hun focus is niet gericht op schrijvers – wat de titel *Vertelduivels* wel suggereert – maar op teksten, tekststructuren, op betekenisgevende procedures en hoe die kunnen worden verantwoord. De grappige titel *Vertelduivels*, die zowel associaties wekt met 'meestervertellers' als met 'motorduivels' heb ik maar opgevat als een *lapsus*, een verspreking in Freudiaanse zin, als een onbewaakt moment van terugverlangen naar alles wat het structuralisme eerst en de postklassieke narratologie al helemaal afschafte: mannelijk heroisch kunstenaarschap. Deze verspreking past echter wonderwel bij het credo van *Vertelduivels*: dat in het verhaal voortdurend verschijnselen opduiken die de eenheid ervan ondermijnen en niet onder te brengen zijn in een gesloten structuur. Een 'tekstmonster' in het werk waarbij het hoort: een element dat op gespannen voet staat met de rest, dat het werk tegenspreekt.

'Tekstmonster' is een begrip uit de nieuwste narratologie die Herman en Vervaeck goed in kaart brengen, ontstaan na – gedeeltelijk naast – de structuralistische narratologieën. Terwijl de structuralistische narratologieën de tekst zagen als een gesloten systeem, los van context, ideologie en betekenisgeving door lezers, daar erkennen de nieuwste narratologieën al die verbanden wel. Terwijl de structuralisten vasthouden aan hiërarchisch gescheiden niveaus tussen geschiedenis, verhaal en tekst, aan duidelijke scheidingen tussen vertelinstantie en wisselende focalisatoren, daar erkennen de nieuwste narratologen die hiërarchieën veel minder, en accepteren zij ook dat het soms onbeslisbaar is welke instantie de visie draagt. Terwijl de structuralisten niet rusten totdat zij beargumenteerd hebben wie of wat focaliseert, kan volgens de postmodernen de kern van een verhaal juist de onbepaaldheid daarvan zijn. En tenslotte hebben de nieuwe narratologen een grote voorliefde voor dat wat niet past in een systeem, het element dat stoort, tegenspreekt, onderuithaalt. Andrew Gibson (*Towards a Postmodern Theory of Narrative*, 1996) noemt die dwarse elementen 'monsters', tekstmonsters dus, die de structuralistische stroomlijning dwarsbomen en toegang bieden tot de 'wilde', onlogische, onsystematische kant van het verhaal.

Als inleidend handboek in de actuele narratologie voldoet *Vertelduivels* prima. Het is compact en helder geschreven. De combinatie van een systematische inleiding tot de narratologie met een chronologische indeling van de ontwikkeling ervan – die ook pre-structuralisten en vroege narratologen als E.M. Forster, Walker Gibson, William Booth, Norman Friedman, Franz Stanzel en Dorrit Cohn binnenboord houdt – voldoet uitstekend. De auteurs weten de relevantie van de narratologie voor de tekstanalyse goed over te brengen, al is het daarbij jammer dat zij zich in hun voorbeeldmateriaal beperken tot literaire teksten: de relevantie van narratologie strekt zich immers uit tot ver buiten de literatuur, zoals zij ook zelf aangeven, en zoals juist ook de postmoderne narratologen hebben laten zien. Een gouden greep is geweest om twee zeer korte verhalen – 'Pegasisch' van Charlotte Mutsaers en 'De kaart' van Gerrit Krol achterin af te drukken, en allerlei theorieën, leeswijzen en tekstfenomenen te demonstreren aan die twee verhalen. Dat houdt dit boek verfrissend concreet, en maakt het geschikt om te gebruiken in het onderwijs. Ook openen de auteurs daarmee de deur voor discussie met hun interpretaties. Van die mogelijkheid zal ik zodadelijk ook graag gebruik maken.

De beweging van klassiek naar poststructuralistisch heeft zich overigens meer *in* het werk

van veel zogenaamd klassieke narratologen voltrokken dan Herman en Vervaeck erkennen. Roland Barthes is evenzeer structuralist als baanbrekend poststructuralist. En lees het voorwoord van Mieke Bal bij de vijfde herziene druk (1990) van haar wel zeer klassieke *De theorie van vertellen en verhalen* uit 1978. Bal blijkt zich maar al te goed bewust van de nieuwe ontwikkelingen, heeft zelfs gearzeld of ze haar structuralistische handboek anno 1990 opnieuw zou uitbrengen. Zij heeft dat toch gedaan, in aangepaste vorm, vanwege het vele gebruik dat er ook door niet-literatuurwetenschappers van wordt gemaakt. Bal wijst zelf op precies die problemen die de klassieke narratologie in zijn kielzog meevoert, die ook Herman en Vervaeck aanwijzen: op de uitsluitende werking van de 'universele' modellen; op het problematische karakter van het binaire denken binnen het structuralisme; op het feit dat lezers betekenissen genereren, waarmee er geen nette scheiding aangebracht kan worden tussen onderzoekend subject en tekst-object. Op de invloed van Michail Bakhtin met zijn aandacht voor de 'slordige' (zo men wil 'monsterlijke') kanten van het verhaal: de polyfonie van stemmen in het verhaal en de radicale vreemdheid van die stemmen ten opzichte van elkaar die Bakhtin 'heteroglossia' noemde. Op de ingebedheid van tekst in andere teksten en sociale discoursen, te vangen onder de noemer 'intertekstualiteit'. En tenslotte wijst Bal erop dat de feministische literatuurwetenschap heeft laten zien dat de teksten van vrouwelijke schrijvers vaak niet zijn meegedacht in de formulering van de verhaalttheorie, die aldus veel wezenlijke vertelexperimenten heeft gemist en aanzienlijk minder universeel is dan zij denkt te zijn. Bal te laten figureren als 'klassiek narratoloog', terwijl zij in haar eigen werk dat paradigma ter discussie stelt en in veel van haar studies in feite mee heeft opengebroken, creëert een scheiding der geesten waar die niet bestaat. Herman en Vervaeck relativeren overigens terecht de tegenstelling tussen klassieke en postmoderne narratologie: de overgang is geleidelijk, zo stellen zij, en de post-modernen zetten bovendien geen hele nieuwe theorie neer, maar blijven afhankelijk van de structuralisten die zij amenderen. Voor mij had die relativisering dus nog sterker mogen zijn.

Herman en Vervaeck doen een serieuze poging om recht te doen aan cybernarratologie, ideologiekritische verhaalttheorie en feministische narratologie, en dat is een goede zaak. Op de keper beschouwd valt de behandeling van de laatste stroming toch wat tegen. Susan Lansers *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice* (1992) wordt alleen maar genoemd, niet besproken. Robyn Warhols *Gendered interventions* krijgt de uitvoerigste behandeling, maar ontbreekt in de literatuurlijst. Sommige feministische narratologen gaan verder dan het in kaart brengen van historische verschillen in schrijfwijzen tussen mannelijke en vrouwelijke auteurs. Zij 'willen tonen dat gender niet zozeer aan de basis ligt van een verhalende tekst, maar er het resultaat van is,' schrijven Herman en Vervaeck op pagina 125. Dat is goed gezien: postmodern, en de feministen onder hen vaak voorop, keren de klassieke hiërarchie in het denken over representatie om. Het verhaal reflecteert niet maar schept: het verhaal is een *performance* en een werkelijkheidsvormende scheppingsdaad. De werkelijkheid – en dus ook gender, en de sekseverhoudingen – zijn *resultaat* van verhalen. Dit maakt narratologie des te belangrijker. Maar waarom blijven dan zoveel feministische literatuurtheoretici die vanuit dit gezichtspunt werken onvermeld – Eve Sedgwick, Nancy Miller, Annette Kolodny, Gilbert & Gubar, Rachel Blau Du Plessis, Teresa de Lauretis' invloedrijke 'Desire and Narrative'? De behandeling van Sally Robinson, *Engendering the Subject* (1991) is wel representatief voor deze benadering, maar ook erg summier en smaakt naar meer. Maar dat geldt ook voor de tantalienserend summiere aandacht voor cybernarratologie.

Serieuze kritiek heb ik op het idee dat feministische benaderingen niet zozeer nuttig zijn voor de algemene theorievorming als wel voor de interpretatie van teksten. De scheiding tussen theorie en toepassing neemt hier *gegenderde* vormen aan, en de bijdrage van feministen aan de theorie wordt hiermee mijns inziens ten onrechte miskend. Wat de interpretatie van concrete teksten betreft: daar zouden feministische leeswijzen zich alleen lenen voor die teksten 'die min of meer gender-gevoelig zijn.' Herman en Vervaeck blijken daaronder alleen die teksten te verstaan die expliciet op sekse-relaties ingaan – zoals hun voorbeeldverhaal 'Pegasisch' van Charlotte Mutsaers. Hun feministische lezingen van dat verhaal zijn overigens buitengewoon stimulerend. Maar ook het verhaal 'De kaart' van Gerrit Krol kan heel goed vanuit genderperspectief worden gelezen. Over de woordspeling 'Paalman' zal ik het in dit verband niet hebben, al begrijp ik niet dat Herman en Vervaeck, ondeugende lezers als zij zijn, die woordspeling missen. Maar afgezien daarvan is er bij Krol meer aan de hand dan het ene expliciete

tussenwerpsel 'hij was aardig, zij had de broek aan' waar een wereld van sekse-ordering achter zit. Die ene zin is echter te weinig om een hele genderlezing op te baseren. Akkoord, maar gender zit dan ook niet alleen op het niveau van de expliciet-geuite meningen over mannen en vrouwen. Het doortrekt de hele tekst. In het verhaal van Krol gaat het om een jongen die een kaart koopt van de streek waar hij woont. Vervolgens gaat hij die hele kaart befietzen: hij wil alle erop afgebeelde wegen en plekken zelf bereden hebben. Die exploratiedrang en het verlangen 'de aarde te bedekken met zijn lichaam. Overal geweest te zijn' is een heel jongensachtig verlangen. Jongens willen volgens een gangbare sociale constructie van mannelijkheid hun stempel drukken, de wereld in bezit nemen. Wat zijn deze fietstochten in navolging van de kaart anders dan ontdekkingsreizen in het klein? Als een klein meisje zoiets zou doen zou het heel gender-doorbrekend zijn. Bij Krol is het verlangen van deze jongen dan ook heel genderbevestigend, maar dat betekent niet dat je er in de analyse niets over moet zeggen! Lezers die een zo overduidelijk *gegenderd* verlangen stilzwijgend laten passeren als 'vanzelfsprekend' of 'natuurlijk' zijn dan zelf gevangen in genderideologie. Hier wrekt zich mijns inziens ook hun problematische ideologiebegrip. Herman en Vervaeck stellen ideologie gelijk aan mensen wereldbeeld, 'geheel van waarden en normen.' Dat ideologiebegrip is echter te vaag. Het is eenvoudigweg een synoniem van 'levensbeschouwing' en daarmee verliest het zijn onderscheidende kritische potentieel. Ik voel meer voor het ideologiebegrip dat werd verdedigd door Van Alphen in zijn inleiding in de ideologiekritiek *Bang voor schennis* (1987): ideologisch is alle betekenisgeving volgens een code die is verstarde. Automatische, onbereflecteerde betekenisgeving is dan ideologisch. Ideologisch is het domein van 'het vanzelfsprekende'. Herman en Vervaeck zien niet dat Krols jongen een wezenlijk mannelijk psycho-drama doormaakt: eerst beleeft hij de schok, de vreugde, dat je door representatie macht kunt krijgen over de wereld. Zijn kaart is de spiegel van zijn lichamelijk 'overal geweest zijn'. Lichaam en representatie zijn voor de jongen nog verbonden. Dat verband gaat later verloren. Het mannelijk opgroeien dat hier wordt beschreven is het opgeven van de jongensdroom dat lichaam, wereld en representatie nog één zijn. Het verhaal beschrijft het verlies van dit directe contact met lichaam en wereld – in Lacaniaanse termen is dit het verlies van het onmiddellijke, het 'werkelijke', dat verloren gaat na de 'spiegelsce'ne, na het ontdekken van taal en representatie.

Een recensie is niet de plaats om zo'n psycho-analytische lezing uit te werken. Wel hoop ik dat deze aanzet exemplarisch is voor de levendige discussie waartoe *Vertelduivels* uitnodigt. Een aanwinst.

Maaïke Meijer

Signalementen

Vulpis Adolatio : Festschrift für Hubertus Menke zum 60. Geburtstag / Hrsg. von Robert Peters, Horst P. Pütz, Ulrich Weber. - Heidelberg : Universitätsverlag C. Winter, 2001. -976 p., 25 cm (Germanistische Bibliothek : 11)
ISBN 3-8253-1237-2 Prijs: € 87,-

Hubertus Menke begon zijn carrière met zijn in boekvorm gepubliceerde *Magisterarbeit* over *Die Tiernamen in Van den Vos Reinaerde* (1970), een van de eerste publicaties binnen de neerlandistiek op het gebied van de literaire naamkunde. Ook in latere publicaties hebben de *Reynaert* – met vooral zijn (Neder)Duitse broertjes – en namen in literatuur Menke's aandacht gehad. In het door collega's van Menke uit Kiel ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag uitgegeven forse *Festschrift* (976 bladzijden met in totaal 65 artikelen, terwijl nog een aantal bijdragen om financiële redenen geweigerd moest worden!) kunnen we zien welke gebieden Menkes belangstelling nog meer bestrijkt. De nadruk ligt duidelijk op de (vooral historische) taalkunde en met name op de studie van het Nederduits, wat niet verbaast als we weten dat Menke sinds 1993 voorzitter is van de *Verein für niederdeutsche Sprachforschung*. Zo lezen we